

ŞADRÜŞŞERÎ‘A EL-AŞĞAR’IN ARÛZA DAİR MANZÛMESİNİN İNCELENMESİ

Mesut KÖKSOY*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Mayıs 2023, **Kabul Tarihi:** 16 Ağustos 2023, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2023, **Atf:** Köksoy, Mesut. “Şadrüşşerî‘a El-Aşğar’ın Arûza Dair Manzûmesinin İncelenmesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (Eylül 2023): 855-882.

DOI: 10.33415/Daad.1290903

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 May 2023, **Accepted:** 16 August 2023, **Published:** 30 September 2023, **Cite as:** Köksoy, Mesut. “Examination of Şadr al-Sharî‘a al-Aşğhar’s Poem on Prosody”. *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 23/2 (September 2023): 855-882.

DOI: 10.33415/Daad.1290903

Öz

Aruz, şiirde açık ve kapalı hecelerin belirli bir ölçüye göre dizilmesi anlamına gelmektedir. Arûza dair telif edilen mensur eserler yanında arûz bahirlerinin isimlerini ve usûllerini içeren manzûmeler de kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de çeşitli ilim dalları yanında Arap diline dair eserler de telif etmiş olan Şadrüşşerî‘a el-Aşğar’ın (öl. 747/1346) nazmettiği 5 beyitlik Arapça manzûmedir. Eser, kütüphane kayıtlarında Risâle fi’l-arûz, Risâle fi usûli buhûri’s-sitte aşer, Buhûru’l-uşûl, Ebyât fi esmâ’i’l-buhûr ma’a şerhiha ve Hamsa abyât fi al-‘arûd ma’a şarhihâ şeklinde farklı isimlerle kaydedilmiştir. Manzûmenin Türkiye’deki yazma eser kütüphanelerinde bulunan 10 nüshası yanında Bosna Hersek’te 4 nüshası bulunmaktadır. Manzûmenin bazı nüshalarında manzûmedeki arûz dâireleri ve bahirleri açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Bu çalışmada manzûme ve kısa şerhinin tahkiki ile çevirisi yapıldıktan sonra manzûmedeki beyitlerin çözümlemesi yapılmıştır. Manzûme, 5 beyitte yer alan 5 arûz dâiresindeki 16 bahrin usûllerini içermektedir. Beyitlerde bahirlerin başlangıç yerlerine bahir isimlerinin kökünden türemiş kelimeler

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, mkoksoy@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9801-4854

kullanılarak işaret edilmiştir. Benzer manzûmelerde her bahir bir veya iki beyitte olmak üzere toplam 16 veya 32 beyitte verilmişken Şadrüşşerî'a el-Aşğar'ın manzûmesinde 16 bahir 5 beyitte verilmiştir. Bir beytin birden çok bahrin veznini içerecek şekilde oluşturulması manzûmeyi diğer manzûmelerden ayıran en önemli husustur. Ayrıca diğer manzûmelerde sadece bahirlerin ele alındığı görülürken Şadrüşşerî'a el-Aşğar'ın manzûmesinde 5 beyitte sırasıyla 5 arûz dâiresi de ele alınmıştır. Manzûmede yer verilen bahirlerin yapısına bakıldığında tef'îlelerin sayı bakımından tam ve sâlim olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve edebiyatı, Şadrüşşerî'a el-Aşğar, Arûd, Ebyât, Buḥûr.

Examination of Şadr al-Sharî'a al-Aşğhar's Poem on Prosody

Mesut KÖKSOY*

Extended Abstract

Prosody, which means the arrangement of open and closed syllables according to a certain measure in poetry was turned into a systematic science by Khalil b. Ahmed (d. 175/791). In the following years, many works were composed on prosody. In addition to these works, poems containing the names and methods of prosody meters (buḥûr) were also written by scholars in order to be summarised easily. One of these poems is the 5 couplet Arabic poem written by Şadr al-Sharî'a al-Aşğhar (d. 747/1346) who composed works on the Arabic language as well as on various branches of science. It was recorded under different names such as *Risâla fi al-'arûd*, *Risâla fi uşûl buḥûr al-sitta ashar*, *Abyât fi asmâ' al-buḥûr ma'a sharḥihâ* and *Khamsa abyât fi al-'arûd ma'a sharḥihâ*. Besides 10 manuscripts located in Turkey, 4 manuscripts of the poem exist in Bosnia and Herzegovina. In some manuscripts, there is a short anonymous commentary explaining the prosody circles and meters. Beside this, there is a long anonymous commentary of the poem making parsing, meaning and prosody explanations relating the couplets. The presence of many manuscripts and commentaries of the poem prove the interest shown in science world. No study was made on this poem. In this study, after the critical edition and translation of the poem and its short commentary, an analysis of the meters given in the poem was made. The poem contains 16 meters in 5 prosody circles in 5 couplets. In the couplets, the starting places of the meters are indicated by using the words derived from the root of the names of the meters.

The first couplet, *مَسْنُونٌ أَطْلُ مُدَّتِي بِسَطِّ الْمُدَى مِنْكَ مَأْمُولٌ أَنْ لَعْنَتِي كَفُّ الْعَدَى عَنْكَ* contains tavîl, madîd and basîṭ meters as the first circle. From أَطْلُ to the end of the couplet is tavîl meter. If it starts with مُدَّتِي and ends with أَطْلُ, it becomes madîd meter. If it starts

*Asst. Prof., Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Arabic Language and Literature, mkoksoy@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9801-4854

with **بَسِطُ** and ends with **مُتَبِي**, it becomes *basîṭ* meter. The second couplet **كَمَلًا تَوَفَّرَ خَطُّنَا بِمَكَارِمِ نَطَقْتُمْ بِهِنَّ عَدَى تَجَاهِرُ فِي الْقَلَى** contains *wâfir* and *kâmil* meters as the second circle. From **كَمَلًا** to the end of the couplet is *kâmil* meter. If it starts with **تَوَفَّرَ** and ends with **كَمَلًا**, it becomes *wâfir* meter. The third couplet **هَزَجْنَا رَمَلًا أَرْجُوزَةً فِيهَا أَعَانِ قَدْ سَمِعْنَا مِنْ غَوَائِبِهَا** contains *hazaj*, *rajaz* and *ramal* meters as the third circle. From **هَزَجْنَا** to the end of the couplet is *hazaj* meter. If it starts with **رَمَلًا** and ends with **هَزَجْنَا**, it becomes *ramal* meter. If it starts with **أَرْجُوزَةً** and ends with **رَمَلًا**, it becomes *rajaz* meter. The fourth couplet **سَرَّحَ لَصْرَعٍ مُجْتَسِّئٌ سَرَّحَ إِذَا مَا خَفَّ مِنْ قَضَبِ قَلِّ فِي أَرْضِنَا** contains *sarî'*, *munsariḥ*, *khaffif*, *muḍâri'*, *muqtaḍab* and *mujtass* meters. From **سَرَّحَ** to the end of the couplet is *munsariḥ* meter. If it starts with **لَصْرَعٍ** and ends with **سَرَّحَ**, it becomes *muḍâri'* meter. If it starts with **مُجْتَسِّئٌ** and ends with **لَصْرَعٍ**, it becomes a *mujtass* meter. If it starts with **سَرَّحَ** and ends with **مُجْتَسِّئٌ**, it becomes *sarî'* meter. If it starts with **خَفَّ** and ends with **مَا**, it becomes *khaffif* meter. If it starts with **قَضَبِ** and ends with **مِنْ**, it becomes *muqtaḍab* meter. The fifth couplet **تَقَارَبْتُهُ رَاكِضًا إِذْ دَعَايِي وَرَاعَيْتُهُ مَدَّةً إِذْ رَعَايِي** contains *mutaḳârib* and *mutadârik* meters as the fifth circle. From **تَقَارَبْتُهُ** to the end of the couplet, it is *mutaḳârib* meter. If it starts with **رَاكِضًا** and ends with **تَقَارَبْتُهُ**, it becomes *rakḍ* (*mutadârik*) meter.

In Şadr al-Sharî'a al-Aşğhar's poem 16 meters are given in 5 couplets. On the other hand in similar poems meters are given in 16 or 32 couplets since each meter is given in one or two couplets. While it is seen that only meters are dealt with in other poems, in Şadr al-Sharî'a al-Aşğhar's poem 5 prosody circles are dealt with in 5 couplets respectively. Thus, Şadr al-Sharî'a's poem more valuable and important than other similar poems. Having examined the structure of the meters included in the poem, it is seen that the *taf'îlas* are complete and regular. On the other hand while the couplets in the poem have a meaning on their own, there is no connection between them. When the number and structure of the meters included in the poem are examined, it is seen that the *taf'îlas* are complete in terms of number and are regular.

Keywords: Arabic language and literature, Şadr al-Sharî'a al-Aşğhar, Arûḍ, Abyât, Buḥûr.

Giriş

Arûz, açık ve kapalı hecelerin beyitler arasında ahenk oluşturacak şekilde belirli bir ölçüye göre dizilmesi anlamına gelmektedir. Arûz ilmi Halil b. Ahmed tarafından sistemleştirilmeden önce şiirde ölçüyü ilk olarak ifade etmek için ten'îm denilen ve “neam” ile “lâ” kelimelerinin kullanımıyla ifade edilen bir usûl bulunmaktaydı. Halil b. Ahmed tarafından bu ölçü birimleri 8 ana tef'îleye dönüştürülerek 15 bahir halinde sınıflandırılmıştır. Daha sonra eklenen mütedârik bahri ile bahir sayısı 16'ya ulaşmıştır. 5 arûz dâiresinin adı ile bu dâirelerde yer alan 16 bahrin adı ve usûlleri şöyledir:¹

Birinci Dâire (Muhtelif):

1. Tāvîl: fe'ûlün mefâ'ilün fe'ûlün mefâ'ilün (x2)
2. Medîd: fâ'ilâtün fâ'ilün fâ'ilâtün fâ'ilün (x2)
3. Basîf: müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün (x2)

İkinci Dâire (Mü'telif):

4. Kâmil: mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün (x2)
5. Vâfir: müfâ'iletün müfâ'iletün müfâ'iletün (x2)

Üçüncü Dâire (Müctelib):

6. Hezec: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün (x2)
7. Remel: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün (x2)
8. Recez: müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün (x2)

Dördüncü Dâire (Müştebih):

9. Münserih: müstef'ilün mef'ûlâtü müstef'ilün (x2)
10. Muđârî': mefâ'ilün fâ'ilâtün mefâ'ilün (x2)
11. Müctess: müstef'ilün fâ'ilâtün fâ'ilâtün (x2)
12. Serî': müstef'ilün müstef'ilün mef'ûlâtü (x2)
13. Hıfîf: fâ'ilâtün müstef'ilün fâ'ilâtün (x2)
14. Mükteđâb: mef'ûlâtü müstef'ilün müstef'ilün (x2)

¹ Nihad M. Çetin, “Arûz/I”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/424-428; Selahaddin Fettahoğlu, “Arap Arûzu, Genel Esasları ve Zorunlu Vezin Değişimleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019), 56.

Beşinci Dâire (Müttefik):

15. Mütekârib: fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün (x2)

16. Mütedârik: fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün (x2)

Arûza dair yazılan eserlere bakılınca Halil b. Ahmed'e atfedilen ancak günümüze ulaşmayan *Kitâbü'l-arûd* adlı eser sonrasında arûzu ele alan ilk eser el-Ahfeş'e (öl. 207/822) ait *Kitâbü'l-arûd* adlı eserdir. Daha sonra arûza dair telif edilmiş başlıca eserler sırasıyla ez-Zeccâc'a (öl. 311/923) ait *Kitâbü'l-arûd*, İbnü's-Serrâc'a (öl. 316/929) ait *Kitâbü'l-arûd*, İbn Abdürabbih'e (öl. 328/940) ait *İkdü'l-ferid*, İbn Keysân'a (öl. 320/932) ait *Telkîbü'l-kavâfi* ve *telkîbü harekâtihâ*, İbn Cinnî'ye (öl. 392/1002) ait *el-İknâ fi'l-arûd*, el-Hatîb et-Tebrîzî'ye (öl. 502/1109) ait *el-Kâfi fi'l-arûz ve'l-kavâfi*, ez-Zemaşşerî'ye (öl. 538/1144) ait *el-Kuşâs fi'l-arûd*, İbnü'l-Kaţta'ya (öl. 515/1121) ait *el-Bârî fi 'ilmi'l-arûd*, Ebû'l-Ceyşî'l-Endelüsî'ye (öl. 459/1065) ait *Arûdü'l-Endelüsî*, el-Hazrecî'ye (öl. 627/1230) ait *el-Kaşîdetü'l-Hazreciyye*, İbnü'l-Hâcib'e (öl. 646/1249) ait *el-Mağşadü'l-celîl fi 'ilmi'l-Halîl* ve İbn Mâlik'e (öl. 672/1274) ait *el-Arûd* adlı eserlerdir.²

Bu eserler yanında okuyucuların arûz bahirlerinin isimlerini ve usûllerini kolayca ezberleyebilmesi adına âlimler tarafından manzûmeler de kaleme alınmıştır. Bu manzûmeler arasında Şafiyüddîn el-Hillî'nin (öl. 749/1348) *Ma'rifetü'l-buhûri's-sitte 'aşer* veya *İddetü ebhûri's-şi'r* adıyla bilinen meşhur manzûmesi bulunmaktadır. 16 beyitlik manzûmede beyitlerin ilk şatırlarında bahir isimleri veya bu isimlerden türetilmiş kelime kullanılmışken ikinci şatırlarında bahrin tef'ileleri yer almaktadır.³

فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ مَفَاعِلُنْ	طَوِيلُنْ لَهُ دُونَ الْبُحُورِ فُضَائِلُنْ
فَاعِلَاتُنْ فَاعِلُنْ فَاعِلَاتُنْ	لَمَدِيدِ الشَّعْرِ عِنْدِي صِفَاتُنْ
مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَعِيلُنْ	إِنَّ الْبَسِيطَ لَدَيْهِ يُبَسِّطُ الْأَمْلُنْ
مُفَاعَلَتُنْ مُفَاعِلَتُنْ فَعُولُنْ	بُحُورُ الشَّعْرِ وَافِرُهَا جَمِيلُنْ
مُتَفَاعِلُنْ مُتَفَاعِلُنْ مُتَفَاعِلُنْ	كَمَلِ الْجَمَالِ مِنَ الْبُحُورِ الْكَامِلُنْ
مَفَاعِيلُنْ مَفَاعِيلُنْ	عَلَى الْأَهْزَاجِ تَسْهِيلُنْ
مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ	فِي أَبْحُرِ الْأَرْجَازِ بَحْرٌ يَسْهَلُنْ
فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ	رَمَلُ الْأَبْحُرِ تَرْوِيهِ الثَّقَاتُنْ

² Çetin, "Arûz/I", 3/427; G. Meredith Owens, "Arûd", *The Encyclopedia of Islam* (Leiden: Brill Yayınları, 1986), 1/667-668.

³ Şafiyüddîn el-Hillî, *Divânu Şafiyüddîn el-Hillî*, thk. Kerem el-Bustânî (Beyrut: Dâru Şadr, ts.), 621-622.

مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلُنْ	بَحْرٌ سَرِيعٌ مَا لَهُ سَاحِلُنْ
مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتٌ مُفْتَعِلُنْ	مُنْسَرِّحٌ فِيهِ يُضْرَبُ الْمَثَلُنْ
فَاعِلَاتُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتٌ	يَا خَفِيفًا خَفَّتْ بِهِ الْحَرَكَاتُ
مُفَاعِلُنْ فَاعِلَاتٌ	تُعَدُّ الْمُضَارِعَاتُ
فَاعِلَاتٌ مُفْتَعِلُنْ	إِقْتَضَبَ كَمَا سَأَلُوا
مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتٌ	إِنْ جُنَّتِ الْحَرَكَاتُ
فَعُولُنْ فَعُولُنْ فَعُولُنْ فَعُولُنْ	عَنِ الْمُتَقَارِبِ قَالَ الْخَلِيلُ
فَاعِلُنْ فَاعِلُنْ فَاعِلُنْ فَاعِلُنْ	حَرَكَاتُ الْمُخَذَّتِ تَنْتَقِلُ

Bu manzûme haricinde arûz bahirlerinin isimleri ve usûllerini içeren Abdullah b. Muhammed b. Âmir eş-Şebrâvî'ye (öl. 1172/1758) ait 15 arûz bahrine dair 30 beyit halinde yazılmış manzûme⁴, es-Seyyid Yûsuf el-Hafnâvî'ye ait 16 arûz bahrine dair 32 beyit halinde yazılmış manzûme⁵ ile Nureddin Ali b. Muhammed el-Mâlikî el-Mısrî, el-Uchûrî'ye (öl. 1066/1655) ait 15 arûz bahrine dair 10 beyitlik manzûme⁶ bulunmaktadır.

Ayrıca Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. 217 No.da kayıtlı yazmanın 19b-20b varaklarında *Nazmü esmâ'i'l-buḥûr mâ 'adâ el-mütedârik* adlı 15 arûz bahrinin isimlerine dair 30 beyit halinde yazılmış müellifi meçhul bir manzûme bulunmaktadır.

Bu manzûmelerden biri de çeşitli ilim dalları yanında Arap diline dair eserler de telif etmiş Şadrüşşerî'a el-Aşğar'ın (öl. 747/1346) nazmettiği 5 beyitlik manzûmedir. Şadrüşşerî'a'nın manzumesini diğer manzûmelerden ayıran hususlar olarak diğer manzûmelerde her bahir bir veya iki beyitte verilmek suretiyle 16 veya 32 beyitte ele alınmışken Şadrüşşerî'a'nın manzûmesinde 16 bahir 5 beyitte verilmiştir. Ayrıca manzûmede 5 arûz dâiresi bahirleri ile beraber sırasıyla 5 beyitte ele alınmışken diğer manzûmelerde arûz dâirelerinin ele alınmadığı görülmektedir.

14 yazma nüshası olan, üzerine kısa ve uzun şerhler ile manzumedeki beyitlerin taḳṭî'ine dair bir talik yazılan Şadrüşşerî'a'nın manzûmesi üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada manzûme ve kısa şerhinin tahkiki ile çevirisi yapıldıktan sonra manzûmedeki beyitlerin arûz daireleri ve bahirlerine göre çözümlemesi ve taḳṭî'i yapılmıştır.

⁴ Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Serez Koleksiyonu 3872 No. 82b-84a varakları arasında kayıtlıdır.

⁵ Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Serez Koleksiyonu 3872 No. 84a-84b varakları arasında kayıtlıdır.

⁶ Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Serez Koleksiyonu 3872 No. 124a varığında kayıtlıdır.

1. Şadrüşşerî'â el-Aşğar'ın Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Tam adı 'Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Mahmûd b. Ahmed b. Cemâled-din Ebû'l-Mekârim 'Ubeydullâh b. İbrahim b. Ahmed b. Abdülmelik b. 'Umeyr b. Abdülaziz b. Muhammed b. Ca'fer b. Hâlif b. Harun b. Muhammed b. Muhammed b. Mahbûb b. el-Velîd b. 'Ubâde b. Sâmit el-'Ubâdî el-Mahbûbî el-Buhârî el-Hanefî'dir. Müellif için kullanılan "el-Aşğar" ve "eş-Şânî" lakaplarının sebebi hem anne hem de baba tarafından büyük dedesinin de Şadrüşşerî'â olarak anılmasından dolayı büyük dedesine "Ekber" ve "Evvel" kendisine ise "Aşğar" ve "Şânî" denilmesidir.⁷

Nesebi ile ilgili olarak kaynaklarda soyunun sahabeden 'Ubâde b. Şâmit el-Enşârî'ye ulaştığı ve *el-Karşî*, *et-Temîmi*, *el-Kefvî*, *ed-Dimyâfî* nisbeleriyle de anıldığı aktarılmaktadır.⁸

Kaynaklarda doğum yeri olarak Buhâra verilmekle birlikte ne zaman doğduğu ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte müellifin Hicrî yedinci/Milâdî on üçüncü asrın yarısı ile Hicrî sekizinci/Milâdî on dördüncü asrın ilk yarısında yaşadığı kesin olarak bilinmektedir.⁹

Ailesinde gerek anne tarafından gerekse de baba tarafından çok sayıda meşhur âlim bulunmaktadır. Bunların arasında Tâcüşşerî'â, Burhânüşşerî'â, Şadrüşşerî'â el-Ekber ve Cemaleddin el-Mahbûbî gibi büyük âlimler vardır. Eğitimi, dedesi Tâcüşşerî'â Mahmûd b. Şadrüşşerî'â'dan almıştır.¹⁰ Ayrıca Şadrüşşerî'â el-Aşğar'ın eserlerinde "hocam, şeyhimiz" diyerek bu zatlara nakletmesi onların himayesinde yetiştiğini göstermektedir.¹¹

⁷ Abdülkâdir Ebû'l-Vefâ el-Karşî el-Hanefî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye fî tabakâti'l-hanefiyye* (Riyad: Darü'l-Hicr, 1993), 490; Ebû'l Fedâ'i Zeyneddin Kâsım b. es-Südûnî Kutlûbugâ, *Tâcü'l-terâcim*, thk. Muhammed Hayr - Ramazan Yusuf (Şam: Darü'l-Kalem, 1997), 203; Taqiyüddin b. Abdülkadir et-Temîmî, *Tabakâti's-seniyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, thk. Muhammed Abdülfettah (Riyad: Darü'r-Rıfâ'î, 1989), 4/429; Muhammed el-Hindî el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye* (Kahire: Darü'l-Kitabi'l-İslamiyye, ts.), 109; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn* (Beyrut: Darü'l-Haya et-Turâşî'l 'Arabî, ts.), 1/649; Yûsuf İlyas Serkîs, *Mu'cemü'l-maţbu'âti'l-'arabiyye ve'l-mu'ârribe* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, ts.), 2/1199; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-Âlâm* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/197; Ömer Rıza Keşşâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 355; Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 266.

⁸ Sadrüşşerî'â 'Ubeydullâh el-Buhârî el-Aşğar, *Şerhu'l-vikâye*, thk. Muhammed Ebû'l-Hâc Salâh (Müessesetü'l-Verrâk, 2006), 1/32; el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, 110.

⁹ Ebû Tayyib Mevlûd Süsî, *Mu'cemü'l-uşûliyyîn* (Beyrut: Dârü'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2002), 330.

¹⁰ Serkîs, *Mu'cemü'l-maţbu'âti'l-'arabiyye ve'l-mu'ârribe*, 2/1199.

¹¹ el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, 109; Serkîs, *Mu'cemü'l-maţbu'âti'l-'arabiyye ve'l-mu'ârribe*, 2/1199.

Moğol istilas1 ile Buhâra 671/1273 yılında işgal edilince anne ve baba tarafından dedeleri Tâcüřřeri'â ve Burhânüřřeri'â işgalden kaçıp Kutluğhanlılar'ın yönetimindeki Kirmân'a sığınmışlardır. Hükümdarın ihsanına mazhar olan bu iki zat medresede görevlendirilmiş ve hayatlarının sonuna kadar burada kalmışlardır. Şadrüşşeri'a'nın eğitimini dedesinden almasından dolayı hayatının ilk dönemini Kirman'da geçirmiş olması muhtemeldir.¹²

Müellifin vefat yeri ve tarihiyle ilgili olarak neredeyse tüm kaynaklar ittifak halindedirler. Buna göre Şadrüşşeri'a el-Aşğar 747/1346 yılında Buhâra'da vefat etmiştir. İki dedesinin (Tâcüřřeri'â ve Burhânüřřeri'â) kabirleri Kirman'da olup diğeri aile üyelerinin kabirleri ise Buhâra'dadır.¹³

Şadrüşşeri'a, fıkıhta olduğu kadar, tefsir, hadis, mantık, matematik, kelâm, hikmet, geometri, sarf, nahiv, astronomi, edebiyat, belagat ve lügat alanlarında da eser telif edecek derecede bilgiliydi.¹⁴

1.2. Eserleri

Şadrüşşeri'a 'Ubeydullâh b. Mes'ûd el-Buhârî el-Aşğar çeşitli ilim dallarında önemli eserler telif etmiştir:¹⁵

1. Tenkîhu'l-uşûl: Fıkıh usûlüne dair yazmış olduğu eseridir.
2. et-Tavdîh: Fıkıh usûlüne dair yazdığı *et-Tenkîh* adlı eserinin şerhidir.
3. Şerhu'l-Vikâye: Hanefî fikhına dair kaleme aldığı eseridir.
4. Muhtaşâru'l-Vikâye (en-Nükâye): Hanefî fikhına dair kaleme aldığı *Şerhu'l-Vikâye* adlı eserin özetidir. Bu eser kaynaklarda *en-Nükâye* olarak da geçmektedir.
5. Ta'dîlü'l-'ulûm: Kelâm, mantık ve astronomi ilimlerine dair kaleme aldığı eseridir.

¹² Şükrü Özen, "Sadrüřřeriâ", *DİA*, 2008, 35/427-428.

¹³ el-Aşğar, *Şerhu'l-vikâye*, 1/55; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'ârifin*, 1/649; el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, 110; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 355; el-Kâriyyî, *Fethü babü'l-'inâye bi şerhi'n-nükâye*, 22; el-Hanefî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâti'l-hanefiyye*, 490.

¹⁴ Nureddin Ebî'l Hasan Ali el-Hereviyyî el-Kâriyyî, *Fethü babü'l-'inâye bi şerhi'n-nükâye* (Beyrut: Darü'l-Erkâm, 1997), 22; el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-hanefiyye*, 110.

¹⁵ Özen, "Sadrüřřeriâ", 35/429-431; Ömer Aydın, "Türk Kelâm Bilgini Sadru's-Şeria es-Sânî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (1995), 191-195; ez-Zirikli, *el-'Âlâm*, 4/197; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 355; Serkîs, *Mu'cemü'l-maţbu'âti'l-'arabiyye ve'l-mu'ârribe*, 2/1199.

6. el-Vişâh: Beyân ve me'âni ilmine dair kaleme aldığı eseridir.

7. Ta'likât 'ale'l-Miftâh: el-Kazvinî'nin *Telhîşü'l-Miftâh*'ta es-Sekkâkî'ye yönelttiği eleştirilere cevap mahiyetinde kaleme aldığı eserdir.

8. Şerhu Fuşûli'l-hamsîn: İbn Mu'tî'nin nahve dair eserinin şerhidir.

9. Risâletü te'vîli kışşati Yûsuf: Yûsuf kıssasına dair Farsça kaleme aldığı edebî bir eserdir.

10. Fennü'l-erâcîfi ve'l-ileli'l-musta'mele fi 'ilmi'l-arûd: Müellifin arûzdaki değişimlere dair kaleme aldığı Farsça manzûmedir.¹⁶

2. Manzûme Hakkında Genel Bilgiler

2.1. Adı ve Müellife Aidiyeti

Müellif manzûmesine isim vermemiştir. Bu nedenle yazma nüshalarda ve kütüphane kayıtlarında *Risâle fi'l-arûz*, *Risâle fi uşûli buhûri's-sitte aşer*, *Buhûru'l-uşûl*, *Ebyât fi esmâ'i'l-buhûr ma'a şerhiha* ve *Hamse ebyât fi'l-arûd ma'a şerhihâ* şeklinde çeşitli isimlerle kaydedilmiştir. Manzûmenin bazı nüshalarında yer alan kısa şerhin başında “arûz dâireleri sayısınca 16 bahrin usûlünü içeren beş beyit” şeklinde manzûmeyi kısaca açıklayan bir ifade yer almaktadır.

db | 863

Eserin müellife aidiyeti ile ilgili herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Manzûmenin bütün nüshalarında eserin Şadrüşşerî'â el-Buhârî'ye (el-Aşğar) ait olduğu yazmaktadır. Kısa şerhin olduğu bazı nüshaların başında beyitlerin risâlenin müellifine ait olduğu ifade edilmektedir. Bu ifade kısa şerhin Şadrüşşerî'â el-Aşğar'a ait olduğunu ima etse de bu ifadeye bazı şerhlerde yer verilmemiştir. Ayrıca bu kısa şerh bazı nüshalarda yer almamaktadır. Bu nedenle şerhin Şadrüşşerî'â el-Aşğar'a ait olup olmadığı belirli değildir.

¹⁶ Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Koleksiyonu 987, Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu 656, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu 1007 ve Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu 1065 No.da kayıtlı yazmalarda nüshası bulunmaktadır.

2.2. Nüshaların Tavsifi¹⁷

1. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Koleksiyonu No. 706/9¹⁸: Yazmanın dokuzuncu eseri olarak 137b-138a varakları arasındadır. Söz başları kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Beyitlerden sonra kırmızı mürekkep ile “Şerhu'l-Ebyâti'l-ḥamse” başlığı atılmıştır. Devamında bahirlerin başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır.

2. Milli Ktp. No. 4912/6: Yazmanın altıncı eseri olarak 63b-64a varakları arasında yer almaktadır. Her varakta 19 satır bulunan yazmanın ebatları 220x167 (155x90) mm'dir. Söz başları kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Şerhte bahir isimleri kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Beyitlerden sonra bahirlerin başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Varak kenarlarında Solakzâde Halil b. Muhammed (öl. 1095/1684) tarafından te'lif edilmiş *Tuhfetü'l-Ḥalil* adlı eserden alınmış bahir isimlerinin adlandırılma sebeplerine dair hamişler kaydedilmiştir. Kütüphane kaydında yanlışlıkla “Şerhu Ebyât mine'l-kasidetü'l-Hazreciyye” şeklinde el-Ḥazrecî'ye nisbet edilmiştir.¹⁹

3. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Koleksiyonu No. 1007/3:²⁰ Yazmanın üçüncü eseri olarak 136b-138a varakları arasında yer almaktadır. Her varakta 15 satır bulunmaktadır. Kütüphane kataloğunda “Aruz” adıyla kaydedilmiştir. Risâlenin başında müellifin adı ve eserin içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Beyitlerdeki bahir isimlerine işaret eden kelimelerin altına veya üstüne bahir isimleri ve tef'ileleri hakkında notlar kaydedilmiştir. Beyitlerden sonra bahirlerin başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Söz başları kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Müstensihin adı ve istinsah tarihine dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Risâlenin devamında Şadrüşşeri'a'ya ait arûzdaki değişimlere dair “ve lehu fi elḳâbi't-tağyîrât ve'z-zihâf” adlı Farsça bir manzûme yer almaktadır.

4. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu No. 1035/5: Yazmanın beşinci eseri olarak 39b-40a varakları arasında yer almaktadır. Kırmızı bir cetvel içerisine 22 satır halinde yazılmıştır. Söz başları kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Kütüphane kaydında “Risâle fi'l-aruz” adıyla

¹⁷ İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veritabanı'nda Trabzon İl Halk Ktp., 359/18 No.da kayıtlı yazmanın 125a-126a varaklarında manzûmenin nüshasının olduğu belirtilmesine rağmen kütüphane kayıtlarında bu demirbaş numarası başka bir yazma esere çıkmaktadır.

¹⁸ Nüsha, İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veritabanı'nda Süleymaniye Ktp. Laleli Koleksiyonu No. 706 şeklinde hatalı kaydedilmiştir.

¹⁹ Mustafa Gördebil, *Ankara Milli Kütüphanede Yer Alan Arapça Arûza Dair Yazma Eserler* (Konya: Billur Yayınevi, 2017), 86-87.

²⁰ Nüsha, İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veritabanı'nda Süleymaniye Ktp., Laleli Koleksiyonu No. 1007 şeklinde hatalı kaydedilmiştir.

kaydedilmiştir. Risâlenin başında müellif ve eserin adı hakkında bilgi verilmiştir. Beyitlerden sonra bahirlerin başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Beyitlerin altında beytin hangi arûz dairesini içerdiği yazılmıştır. Ayrıca nüshanın hamışında Molla el-Fâdıl Hâfız Mahmûd el-Vârdârî'ye ait beyitlerin taqâtî (tef'îlelere bölünmesi) hakkındaki "Risâletü't-taqâtî" adıyla bilindiği ifade edilen bir talik kaydedilmiştir. Müstensihin adı yazmanın başında "Mustafa Hamdî mahlaslı Serrâc Bâşâzâde diye meşhur" şeklinde kaydedilmiştir. Manzûme ve kısa şerhinde istinsah tarihi yer almamakla birlikte yazmanın sekizinci eserinin sonuna 1105/1694 tarihi kaydedilmiştir. Risâlenin devamında Şadrüşşerî'a'ya ait arûzdaki değişimlere dair Farsça bir manzûme yer almaktadır.

5. Süleymaniye Ktp., Ayasofya Koleksiyonu No. 4795: Yazmanın 374a varağında yer almaktadır. Kütüphane kataloğunda "Buhuru'l-usul" adıyla kaydedilmiştir. Eserde sadece Şadrüşşerî'a'ya ait 5 beyit bulunmaktadır.

6. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü No. 4202/3: Yazmanın üçüncü eseri olarak 29b-30a varakları arasında yer almaktadır. Kütüphane kaydında "Risâle fi usuli buhûri's-sitte aşer" adıyla kaydedilmiştir. Beyitlerdeki bahir isimlerine işaret eden kelimelerin altına ve üstüne bahir isimleri ve tef'îleleri hakkında kırmızı mürekkeple notlar kaydedilmiştir. Beyitlerden sonra bahirlerin başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Söz başları kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Şerhte bahirlerin tef'îleleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her varakta 27 satır bulunan yazmanın ebatları 215x160 (188x78) mm'dir. Müstensihin adı ve istinsah tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

7. Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu No. 656/9: Yazmanın dokuzuncu eseri olarak 40a varağında 20 satır halinde yazılmıştır. Kütüphane kaydında "Ebyat fi esma'i'l-buhur ma'a şerhihâ" adıyla kaydedilmiştir. Risâlenin başında müellif ve eserin adı hakkında bilgi verilmiştir. Beyitlerdeki bahir isimlerine işaret eden kelimelerin altına ve üstüne bahir isimleri ve tef'îleleri hakkında notlar kaydedilmiştir. Beyitlerden sonra bahirlerin başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Söz başları kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Şerhte bahir bilgileri kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Müstensihin adı ve istinsah tarihine dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Risâlenin devamında Şadrüşşerî'a'ya ait arûzdaki değişimlere dair "ve lehu fi elkhâbi't-tagyîrât" adlı Farsça bir manzûme yer almaktadır.

8. Diyarbakır Ziya Gökalp Ktp. No. 176/2: Yazmanın ikinci eseri olarak 24a varağında yer almaktadır. Her varakta 25 satır bulunan yazmanın ebatları 217x160 (140x95) mm'dir. Beyitlerden sonra bahirlerin başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Risâlede söz başları okuyucu nezdinde belirgin olması amacıyla siyah kalemle çizilmiştir. Müstensih'in adı ve istinsah tarihine dair bir bilgiye yer verilmemiştir.

9. Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Koleksiyonu No. 987/2: Yazmanın ikinci eseri olarak 6a varağında bulunmaktadır. Her varakta ortalama 22 satır bulunmaktadır. Manzumeden önce kırmızı mürekkep ile "li's-Şadrüşşerî'a el-Buḥârî teğammedehu Allahu bi ğufranihi fi 'ilmi'l-'arûd ve'l-erâcif" başlığı yazılmıştır. Eserde sadece Şadrüşşerî'a'ya ait 5 beyit bulunmaktadır. Hamişlerde bahirlerin tef'ileleri gösterilmiştir. Risâlenin devamında Şadrüşşerî'a'ya ait "Fennü'l-erâcifî ve'l-'ileli'l-musta'mele fi 'ilmi'l-'arûd" başlığıyla Farsça manzûm bir eser bulunmaktadır.

10. Konya İl Halk Ktp. No. 148/5: Yazmanın beşinci eseri olarak 63a-63b varaklarında yer almaktadır. Müstensih'i Muhammed b. Mustafa el-Hadimî'dir. Nüsha, manzûme ile beraber kısa şerhini de içermektedir. Ancak varakların ön ve arka yüzündeki yazılar birbirine geçmiş halde olduğundan okunaklı değildir.

866 | db

11. Saraybosna Gazi Hüsrev Begova Ktp. No. R-1171/2: Yazmanın ikinci eseri olarak 11b-12a varakları arasındadır. Manzûme ile beraber anonim şerhini de içermektedir. Kütüphane kataloğunda "Ḥamsa abyât fi al-'arûd ma'a şarḥihâ" adıyla kayıtlıdır. Yazmanın ebatları 215x165 (120x80) mm'dir.²¹

12. Saraybosna Gazi Hüsrev Begova Ktp. No. R-1592/2: Yazmanın ikinci eseri olarak 16b-17b varakları arasındadır. Manzûme ile beraber anonim şerhini de içermektedir. Kütüphane kataloğunda "Ḥamsa abyât fi al-'arûd ma'a şarḥihâ" adıyla kayıtlıdır. Yazmanın ebatları 200x145 (150x67) mm'dir.²²

13. Saraybosna Gazi Hüsrev Begova Ktp. No. R- 2418/6: Yazmanın altıncı eseri olarak 100b-102a varakları arasındadır. Manzûme ile beraber anonim şerhini de içermektedir. Kütüphane kataloğunda "Ḥamsa abyât fi al-'arûd ma'a şarḥihâ" adıyla kayıtlıdır. Yazmanın ebatları

²¹ Haso Popara - Zejnil Fajic, *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa* (Sarajevo: Rijaset Islamske Zajednice Yayınları, 2000), 7/237-238.

²² Popara - Fajic, *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa*, 7/262-264.

190x120 (160x70) mm'dir. Muhammed b. Ahmed el-Gradacevî tarafından 1060/1650'de Budapeşte'de istinsah edilmiştir.²³

14. Saraybosna Gazi Hüsrev Begova Ktp. No. R-5772/4: Yazmanın dördüncü eseri olarak 80b-85a varakları arasındadır. Manzûme ile beraber anonim şerhini de içermektedir. Kütüphane kataloğunda "Ḥamsa abyât fi al-'arûd ma'a šarḥihâ" adıyla kayıtlıdır. Yazmanın ebatları 195x135 mm'dir.²⁴

2.3. Manzûme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şerḥu'l-Ebyâti'l-ḥamse: Manzûmedeki beyitlerin arûz bahirlerine göre başlangıç ile bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhul kısa şerhtir. Yukarıda nüshaların tavsifi yapılırken kısa şerhi içeren nüshalar beirtilmiştir. Bu nüshalar içinde sadece Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Koleksiyonu 706/9 No.da kayıtlı nüshada şerhe "Şerḥu'l-Ebyâti'l-ḥamse" başlığı yazılmıştır. Şerhi içeren bazı nüshalar kütüphane kayıtlarında "ma'a şerḥiha" ifadesi ile kaydedilmiştir.

Şerḥu'l-Ebyâti'l-ḥamse: Beyitlerle ilgili irâb ve anlam açıklamaları yanında arûza dair bilgilerin de verildiği uzun şerhtir. Müellifi meçhûldür. Dört nüshası tespit edilmiştir:

İlki Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar Koleksiyonu 3599/1 No.da kayıtlı yazmanın ilk eseri olarak 1b-10b varakları arasında yer almaktadır. Kütüphane kataloğunda "Ebyat Sadrüşşeria fi esmai'l-buhur ma'a şerhuha" adıyla kayıtlıdır. Yazmanın ebatları 240x170 (140x70) mm'dir. Yazmanın sonunda 1108/1696 senesinde İsmâil b. Süleyman el-Kirmânî tarafından istinsah edildiğine dair kayıt bulunmaktadır. Bu nüshada arûz dairleri, bahirler ve tef'ileler çizilen daireler üzerinden gösterilmiştir. Başlı şu şekildedir:²⁵

... ويعد يقول المتوسل بقلة البضاعة التي هي أقوى الذريعة لما رأيت الأبيات الخمسة المطروقة إلى صدر الشريعة التي جمع فيها أسماء البحور والعروض والأوزان أصولها برمز وتورية وإيهام ... قال، بيت:

أُطِّلُ مُدَّتِي بِسَطِّ الْمُدَى مِنْكَ مَأْمُولٌ أَيْلُ عُدَّتِي كَفَّ الْعِدَى عَنْكَ مَسْنُورٌ

قوله "أطل" أمر من الإطالة و"المدة" قطعة من الزمان وهي مفعول "أطل" مضافة إلى ياء المتكلم...

İkincisi Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Koleksiyonu 2794 No.da kayıtlı yazmanın 1b-7b varakları arasındadır. Kütüphane kataloğunda "Şerh

²³ Popara - Fajic, *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa*, 7/255-257.

²⁴ Popara - Fajic, *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa*, 7/242-244.

²⁵ *Ebyât Šadrüşşeri'â fi esmâ'i'l-buhûr ma'a šerḥihâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 3599/1), 1b.

ebyatü'l-hamsati li Sadrüşşeria” adıyla kayıtlıdır. Hamişlerde bazı beyitlerin taqṭî'ine dair notlar bulunmaktadır.

Üçüncüsü Süleymaniye Ktp., M. Murat-M. Arif Koleksiyonu 49/3 No.da kayıtlı yazmanın ikinci eseri olarak 14b-18b varakları arasındadır. Kütüphane kataloğunda “Şerhu'l-ebiyati'l-hamsati'l-mansubut ila Sadrüşşeria fi esmau'l-buhur ve'l-aruz” adıyla kayıtlıdır.

Dördüncüsü Süleymaniye Ktp., İzmir Koleksiyonu 779 No.da kayıtlı yazmanın yedinci eseri olarak 46b-51b varakları arasındadır. Kütüphane kataloğunda “Şerh ebyat Sadrüşşeria fi esmai'l-bahur” adıyla kayıtlıdır. Nüshanın sonuna 1200/1785-86 tarihi düşülmüştür.

Risâletü't-taqṭî': Molla el-Fâdıl Hâfız Mahmûd el-Vârdârî'ye ait beyitlerin taqṭî'i (tef'ilelere bölünmesi) hakkında bir taliktir. Tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu 1035/5 No.da kayıtlı nüshanın hamişinde yer almaktadır. Nüshanın müstensihisi Mustafa Hâmdî mahlaslı Serrâc Bâşâzâd, talikin “Risâletü't-taqṭî'” adıyla bilindiği ve taliki müellif hattı nüshasından istinsah ettiğine dair kayıt düşmüştür. Talik incelendiğinde beyitlerin taqṭî'inde pek çok kelimenin yanlış yazıldığı görülmüştür.

2.4. Tahkikte Takip Edilen Metot

Manzûmenin bazı nüshalarında manzûmedeki arûz daireleri ve bu dairelerdeki bahirler hakkında açıklama yapan müellif meçhul kısa bir şerh yer almaktadır. Bu çalışmada manzûmeyle birlikte bu kısa şerhin de tahkiki verilmektedir.

Tahkik çalışması için Türkiye'de bulunan nüshaların hepsi temin edildikten sonra nüshalar arasından hata-savab karşılaştırması sonucu hata oranı en az olan, istinsah tarihi olan, hamişlerinde kayıt olan ve yazımında özen gösterilen 5 nüsha seçilmiştir. Bu nüshalardan sadece Süleymaniye Ktp., Ayasofya Koleksiyonu 4795 No.da kayıtlı nüshada kısa şerh yer almamaktadır. Tahkikte faydalanılan nüshalar için kütüphane veya koleksiyon adına göre kullanılan rumuzlar şunlardır:

- I. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Koleksiyonu No. 706/9 (J)
- II. Milli Ktp. No. 4912/6 (M)
- III. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Koleksiyonu No. 1007/3 (ش)
- IV. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu No. 1035/5 (ق)
- V. Süleymaniye Ktp., Ayasofya Koleksiyonu No. 4795 (İ)

Müellif hattı nüshası veya müellif hattı nüshasından telif edilmiş bir nüsha tespit edilemediğinden dolayı tahkikte tercihlî metot takip edilmiştir. Buna göre doğru olduğu değerlendirilen kelime metne alınırken farklı kelimeler dipnotta belirtilmiştir.

3. Manzûme ve Kısa Şerhinin Tahkiki

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ تَقْتِي²⁶

هذه خمسة أبيات لعدد²⁷ دوائر²⁸ العروض لمصنّف هذه الرسالة مشتملة²⁹ على أصول البحور الستة عشر وهو³⁰ الإمام الهمام آية الله في الأرض والسّمَاءِ عَلَامَةُ الدِّينِ وَالدُّنْيَا مَصْنُفٌ أَنْوَاعِ الْعُلُومِ الشَّرْعِيَّةِ وَالْأَدَبِيَّةِ³¹ مولانا صدر الشريعة البخاري رحمه الله³².

أَطْلُنْ مُدَّتِي بِسَطِّ الْمُدَى مِنْكَ مَأْمُولٌ أَيْنَ عُدَّتِي كَفَّ الْعِدَى عَنْكَ مَسْئُورٌ
كَمَلًا تَوَفَّرَ حَظُّنَا³³ بِمَكَارِمِ نَطَقْتَ بِهِنَّ عِدَى تُجَاهِرُ فِي الْقَلَى
هَزَجْنَا رُمَلًا³⁴ أَرْجُوزَةً فِيهَا أَعَانَ قَدْ سَمِعْنَا مِنْ غَوَائِبِهَا
سَرَحٌ³⁵ لِيَضْرَعَ مُجْتَنِّتٌ³⁶ سَرَعَ إِذَا مَا خَفَّ مِنْ قَضَبٍ قَلَّ فِي أَرْضِنَا
تَقَارَبَتْهُ رَاكِضًا إِذْ دَعَانِي وَرَاعَيْتَهُ مُدَّةً إِذْ رَعَانِي

فالبيت الأول هو الدائرة الأولى فإذا ابتدأت من "أَطْلُنْ" فهو البحر الطويل إلى آخر البيت وتقطيعه فعولن مفاعيلن أربع مرات وإذا ابتدأت من "مُدَّتِي" وختمت بـ"أَطْلُنْ" فهو المديد وتقطيعه³⁷ فاعلاتن فاعلن أربع مرات وإذا ابتدأت من قوله³⁸ "بِسَطِّ الْمُدَى" واتممت على "مُدَّتِي" فهو البسيط وتقطيعه³⁹ مُسْتَفْعِلُنْ فاعلن أربع مرات⁴⁰.

db | 869

والبيت الثاني هو⁴¹ الدائرة الثانية فإذا ابتدأت من "كَمَلًا" فهو الكامل⁴² وتقطيعه⁴³ مُتَفَاعِلُنْ سِتَّ مَرَاتٍ⁴⁴ وإذا ابتدأت⁴⁵ من⁴⁶ "تَوَفَّرَ" وختمت بـ"كَمَلًا"⁴⁷ فهو الوافر⁴⁸ وتقطيعه⁴⁹ مُفَاعَلْتُنْ سِتَّ مَرَاتٍ⁵⁰.

26 في ق: "أَلَكِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَالْمِنَّةُ".

27 في ش: "بِعَدْوٍ".

28 في ش: "دَائِرَةٌ".

29 "المصنّف هذه الرسالة" ناقص في ش، ل؛ في م: "مُشْتَمِلًا".

30 في ش: "مِنْ تَأْلِيفٍ".

31 "آية الله في الأرض والسّمَاءِ عَلَامَةُ الدِّينِ وَالدُّنْيَا" ناقص في ل؛ "القرم المقام" زائد في ش.

32 في ق: "رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ"؛ في ش: "تَعَمَّدَهُ اللَّهُ بِغَفْرَانِهِ وَأَسْكَنَهُ بِحُبُوحَةِ جَنَّتِهِ"؛ "هذه هي الآيات". زائد في ل؛ في أ: "مولانا صدر الشريعة في بحور الأصول".

33 في ق: "حَطُّنَا".

34 في أ: "رَمَلًا".

35 في ق، ش: "سَرَحٌ".

36 في ق، ش: "مُجْتَنِّتٌ".

37 في ق، م، ل: "وَهُوَ".

38 في ق، م، ل: "يَقُولُهُ".

39 في ق، م، ل: "وَهُوَ".

40 في م: "أَرْبَعَةٌ".

41 "الثاني هو" ناقص في ق.

42 في ق، ش، ل: "فَالْكَامِلُ"؛ "إلى آخر البيت" زائد في ل.

43 في ق، م، ل: "وَهُوَ".

44 في م: "سِتًّا".

والبيت الثالث وهو الدائرة الثالثة فإذا ابتدأت⁵¹ من "هَزَجْنَا" فالهزج⁵² وتَقَطِّيعُه⁵³ مَفَاعِلُنْ سِتَّ مَرَاتٍ⁵⁴ وإذا ابتدأت من "رُمَلَا" واتممت بـ"هَزَجْنَا"⁵⁵ فهو الرَّمَلُ⁵⁶ وتَقَطِّيعُه⁵⁷ فَاعِلَاتُنْ سِتَّ مَرَاتٍ⁵⁸ وإذا ابتدأت بـ"أَرْجُوزَةٌ"⁵⁹ واتممت بـ"رُمَلَا"⁶⁰ فالرَّجَزُ⁶¹ وتَقَطِّيعُه⁶² مُسْتَفْعِلُنْ سِتَّ مَرَاتٍ⁶³.

والبيت الرابع هو الدائرة الرابعة فإذا ابتدأت بـ"سَرَحَ"⁶⁵ فَاَلْمُنْسَرِحُ⁶⁶ وتَقَطِّيعُه⁶⁶ مُسْتَفْعِلُنْ مَفْعُولَاتٍ مُسْتَفْعِلُنْ فِي كُلِّ مِصْرَاعٍ وَإِذَا ابْتَدَأَتْ مِنْ "لِضْرَعٍ"⁶⁷ وَاتْمَمَتْ بِـ"سَرَحٍ"⁶⁷ فَاَلْمِضْرَاعُ⁶⁸ وَتَقَطِّيعُه⁶⁸ مَفَاعِلُنْ فَاعِلَاتُنْ مَفَاعِلُنْ⁶⁹ فِي كُلِّ مِصْرَاعٍ وَإِذَا ابْتَدَأَتْ مِنْ "مُجْتَثَّ"⁷⁰ وَاتْمَمَتْ بِـ"ضَرَعٍ"⁷² فَاَلْمُجْتَثُّ⁷³ وَتَقَطِّيعُه⁷³ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ فِي كُلِّ مِصْرَاعٍ⁷⁴ وَإِذَا ابْتَدَأَتْ مِنْ "سَرَعٍ"⁷⁵ وَاتْمَمَتْ بِـ"مُجْتَثَّ"⁷⁵ فَالسَّرِيعُ⁷⁵ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مَفْعُولَاتٍ فِي كُلِّ مِصْرَاعٍ⁷⁶ وَإِذَا ابْتَدَأَتْ مِنْ "خَفَّ"⁷⁷ وَاتْمَمَتْ بِـ"مَا"⁷⁷ فَالْخَفِيفُ⁷⁷ وَتَقَطِّيعُه⁷⁷ فَاعِلَاتُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتُنْ فِي كُلِّ مِصْرَاعٍ⁷⁸ وَإِذَا ابْتَدَأَتْ مِنْ "فَضَّبَ"⁷⁹ وَاتْمَمَتْ بِـ"مِنْ"⁷⁹ فَالْمُفْتَضَّبُ⁷⁹ وَتَقَطِّيعُه⁷⁹ مَفْعُولَاتٍ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فِي كُلِّ مِصْرَاعٍ⁸⁰.

45 في ق: "ابْتَدَأَتْ"; "ابْتَدَأَتْ" ناقص في م.

46 في ق: "ب"; "قَوْلُه" زائد في ق.

47 "وَكُنْتُمْ بِكُمَلَا" ناقص في س; في ل: "اتممت بقوله".

48 في ق، ش، ل: "قالوا فر"; "إلى آخر البيت" زائد في ل.

49 في ق، م، ل: "وهو".

50 في ش، ل: "سِتًّا".

51 في ق: "ابْتَدَأَتْ".

52 "إلى آخر البيت" زائد في ل.

53 في ق، م، ل: "وهو".

54 في ش، م: "سِتًّا".

55 في ش: "على"; "وَأَتَمَّتْ بِهَزَجْنَا" ناقص في م; "فالهزج وهو... واتممت بهَزَجْنَا" ناقص في س; "قوله" زائد في ل.

56 في ق، ش: "فَالرَّمَلُ".

57 في ق، م، ل: "وهو".

58 في ش، م: "سِتًّا".

59 في ش: "من أَرْجُوزَةٍ".

60 في ش: "على رُمَلَا".

61 في ق: "فَرَجَزٌ".

62 في ق، م، ل: "وهو".

63 في ش، م، ل: "سِتًّا".

64 في ق: "إِذَا".

65 في ق، ش: "مِنْ سَرَحٍ".

66 في ق، م، ل: "وهو".

67 في ق: "الضَّرَعُ".

68 في ق، م، ل: "وهو".

69 في ق: "مفاعِلُنْ".

70 في ق: "ابْتَدَأَتْ".

71 "بِقَوْلِه" زائد في ق، ش.

72 في ق: "لِضْرَعٍ"; "قوله" زائد في ل.

73 في ق، م، ل: "وهو".

74 "مَرَّتَيْنِ" في ش.

75 في ق، م، ل: "وهو".

76 في ش: "مَرَّتَيْنِ".

77 في ق، م، ل: "وهو".

78 في ش، ل: "مَرَّتَيْنِ".

79 في ق، م، ل: "وهو".

80 في ش: "مَرَّتَيْنِ".

والبيت الخامس هو الدائرة الخامسة فإذا ابتدأت من "تَقَارِبْتُهُ" فالتقارب⁸¹ وتقطيعه⁸² فَعَوْلُنُ ثَمَانُ مَرَاتٍ وَإِذَا ابْتَدَأْتَ مِنْ "رَاكِضًا" وَاثَمَمْتَ بِـ "تَقَارِبْتُهُ" الرَّكُضُ⁸³ وَتَقَطِّيعُهُ فَاعْلُنُ ثَمَانُ مَرَاتٍ. تَمَّ.⁸⁴

4. Manzûme ve Kısa Şerhinin Tercümesi

Arûz dâireleri sayısınca olan ve risâlenin müellifine ait bu beş beyit, on altı arûz bahrinin usûllerini içermektedir. O, Allah'ın yerdeki ve gökteki delili, din ve dünya bilgini, çok çeşitli dinî ve edebî ilimlerde eser telif etmiş el-İmâm el-Hümâm Mevlânâ Şadrüşşerî'â el-Buĥârî'dir.

أَطْلُ مُدَّتِي بِسُنْطِ الْمَدَى مِنْكَ مَأْمُولُ أَيْنَ عُدَّتِي كَفَّ الْعَدَى عَنْكَ مَسْنُورُ

Uzat müddetimi, vadenin uzaması sadece senden umulur

Hazırlığımı sağla, düşmanların defedilmesi sadece senden talep edilir

كَمَلًا تَوَفَّرَ حَظُّنَا بِمَكَارِمِ نَطَقَتْ بِهِنَّ عَدَى تُجَاهِرُ فِي الْقَلَى

Nasibimiz yüceliklerle tamamlanarak bollaştı

İğrençlikte ortaya çıkan düşmanların telaffuz ettiği

هَزَجْنَا رَمَلًا أَرْجُوزَةً فِيهَا أَعَانِ قَدْ سَمِعْنَا مِنْ غَوَانِيهَا

Koşarak bir urcûze söyledik

Güzel kadınlarından duyduğumuz, içinde şarkılar olan

سَرَحَ لِضَرْعٍ مُحْتَتُّ سَرَعٍ إِذَا مَا خَفَّ مِنْ قَضْبٍ قَلَّ فِي أَرْضِنَا

Ağaçlar, (memeli) hayvanlar için dalları kesilen

Kuraklık başladığında, nadir bulunur (verimli) arazimizde

تَقَارِبْتُهُ رَاكِضًا إِذْ دَعَانِي وَرَاعَيْتُهُ مَدَّةً إِذْ رَعَانِي

Beni çağırınca koşarak yanına gittim

Ve (geçmişte) bana bakıp ilgilendiği için uzun bir süre onunla ilgilendim

Birinci beyit, birinci dâiredir. أَطْلُ'den başlarsan beytin sonuna kadar **ṭavîl** bahridir ve taḳṭî'i (tef'îilere bölünmesi) dört kere "fe'ûlün, mefâ'ilün"dür. مُدَّتِي'den başlayıp أَطْلُ ile bitirirsen **medîd** ve taḳṭî'i dört

⁸¹ في ق، ش: "فَهْوُ مُتَقَارِبٍ"؛ "إلى آخر البيت" زائد في ل.

⁸² في ق، م، ل: "وهو".

⁸³ في ق، ش، م: "فَالرُّكُضُ"؛ "وبسم المتدارك أيضا" زائد في ل.

⁸⁴ في ق: "وثلاثة من البحور غير ذلك يختصن بلغة العجم وهي الغريب والمشاكل والقريب. تمت بعون الله تعالى وتوفيقه الحمد لله رب العالمين والصلوة على نبيه محمد وآله أجمعين".

kere “fâ‘ilâtün, fâ‘ilün”dür. بِسْطِ الْمَدَى sözünden başlayıp مُدَّتِي kelimesi ile bitirilen **basîttir** ve taqî‘i dört kere “müstef‘ilün, fâ‘ilün”dür.

İkinci beyit, ikinci dâiredir. كَمَلًا den başlarsan **kâmildir** ve taqî‘i altı kere “mütefâ‘ilün”dür. تَوَفَّرَ sözünden başlayıp كَمَلًا ile bitirilen **vâfirdir** ve taqî‘i altı kere “müfâ‘aletün”dür.

Üçüncü beyit, üçüncü dâiredir. هَزَجْنَا dan başlarsan **hezecdir** ve taqî‘i altı kere “mefâ‘ilün”dür. رَمَلًا den başlayıp هَزَجْنَا ile bitirilen **remeldir** ve taqî‘i altı kere “fâ‘ilâtün”dür. اَرْجُورَةً den başlayıp رَمَلًا ile bitirilen **recezdir** ve taqî‘i altı kere “müstef‘ilün”dür.

Dördüncü beyit, dördüncü dâiredir. سَرَّحَ den başlarsan **münserihtir** ve taqî‘i her mısradâ “müstef‘ilün, mef‘ûlâtü, müstef‘ilün”dür. لَضَرَعَ den başlayıp سَرَّحَ ile bitirilen **muğâri‘dir** ve taqî‘i her mısradâ “mefâ‘ilün, fâ‘ilâtün, mefâ‘ilün”dür. مَحْتَتَ den başlayıp لَضَرَعَ ile bitirilen **müçteşdir** ve taqî‘i “müstef‘ilün, fâ‘ilâtün, fâ‘ilâtün”dür. سَرَّعَ den başlayıp مَحْتَتَ ile bitirilen **seri‘dir** ve taqî‘i “müstef‘ilün, müstef‘ilün, mef‘ûlâtü”dür. خَفَّ den başlayıp مَا ile bitirilen **haffidir** ve taqî‘i her mısradâ “fâ‘ilâtün, müstef‘ilün, fâ‘ilâtün”dür. قَضَبَ den başlayıp مَنْ ile bitirilen **muqtedabtır** ve taqî‘i her mısradâ “mef‘ûlâtü, müstef‘ilün, müstef‘ilün”dür.

Beşinci beyit, beşinci dâiredir. تَقَارَيْتُهُ den başlarsan **müteķâribtir** ve taqî‘i sekiz kere “fe‘ûlün”dür. رَاكِبًا den başlayıp تَقَارَيْتُهُ ile bitirilen **rakđ (mütedârik)** dir ve taqî‘i sekiz kere “fâ‘ilün”dür.

5. Manzûmenin İncelenmesi

Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘a ait 5 beyitlik bu manzûmede benzer manzûmelerde olduğu gibi arûz bahirlerine ait isimlerinin kökünden türemiş kelimeler kullanılmıştır. Benzer manzûmelerde her bahir bir veya iki beyitte verilmişken Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘ın manzûmesinde 16 bahir 5 beyit içinde verilmiştir.

Aşağıda Şadrüşşerî‘a‘ya ait beş beyitlik manzûmede verilen 16 beyit ait oldukları arûz dairesi ve bahre göre çözümlenmiş ve beyitlerin altlarına taqî‘i yapılmıştır:

أَظِلُّ مَدِّي بِسَطِّ الْمَدَى مِنْكَ مَأْمُولٌ أَظِلُّ مَدِّي بِسَطِّ الْمَدَى مِنْكَ مَأْمُولٌ أَظِلُّ مَدِّي بِسَطِّ الْمَدَى مِنْكَ مَأْمُولٌ (مَفَاعِلُنْ) مَدَى مِنْ (فَعُولُنْ) كَ مَأْمُولٌ (مَفَاعِلُنْ)	طويل	الدائرة الأولى
عُدِّي كَفُّ الْعِدَى عَنْكَ مَسْنُورٌ أَظِلُّ عُدِّي كَفُّ (فَاعِلَاتُنْ) فَأَعِدِي (فَاعِلُنْ) عَنْكَ مَسْنُورٌ (فَاعِلَاتُنْ) لُ أَظِلُّ (فَاعِلُنْ)	مديد	
عُدِّي بِسَطِّ الْمَدَى مِنْكَ مَأْمُولٌ أَظِلُّ بَسَطُ الْمَدَى (مُسْتَفْعِلُنْ) مِنْكَ مَا (فَاعِلُنْ) مَوْلٌ أَظِلُّ (مُسْتَفْعِلُنْ) عُدِّي (فَاعِلُنْ)	بسيط	
نَطَقْتُ بِهِنَّ عِدَى تُجَاهِرُ فِي الْقَلْبَى نَطَقْتُ بِهِنَّ (مَتَفَاعِلُنْ) نَ عِدَى تُجَا (مَتَفَاعِلُنْ) هَرُّ فِي الْقَلْبَى (مَتَفَاعِلُنْ)	كامل	الدائرة الثانية
تَوَفَّرَ حَطْنَا بِمَكَارِمِ نَطَقْتُ تَوَفَّرَ حَطْنَا بِمَكَارِمِ نَطَقْتُ تَوَفَّرَ حَطْنَا بِمَكَارِمِ نَطَقْتُ (مَفَاعِلَاتُنْ) رَمِ نَطَقْتُ (مَفَاعِلَاتُنْ)	وافر	
أَغَانِ قَدْ سَمِعْنَا مِنْ غَوَائِبِهَا أَغَانِ قَدْ سَمِعْنَا مِنْ غَوَائِبِهَا (مَفَاعِلَاتُنْ) غَوَائِبِهَا (مَفَاعِلَاتُنْ)	هزج	الدائرة الثالثة
رُمَلَا أَرْجُورَةً فِيهَا أَغَانِ رُمَلَا أَرْجُورَةً فِيهَا أَغَانِ (فَاعِلَاتُنْ) هََا أَغَانِ (فَاعِلَاتُنْ)	رمل	
أَرْجُورَةً فِيهَا أَغَانِ قَدْ سَمِعْ أَرْجُورَةً (مُسْتَفْعِلُنْ) فِيهَا أَغَا (مُسْتَفْعِلُنْ) نَ قَدْ سَمِعْ (مُسْتَفْعِلُنْ)	رجز	
مَا خَفَّتْ مِنْ قَضْبٍ قَلَّ فِي أَرْضِنَا مَا خَفَّتْ مِنْ قَضْبٍ قَلَّ فِي أَرْضِنَا (مُسْتَفْعِلُنْ) قَضْبٌ	منسرح	الدائرة الرابعة

قَلَّ (مَفْعُولَاتُ) فِي أَرْضِنَا (مُسْتَفْعِلُنْ)	(مَفْعُولَاتُ) سَرَعُ إِذَا (مُسْتَفْعِلُنْ)		
فَت مِنْ قَضَبٍ قَلَّ فِي أَرْضِنَا سَرَحُ فَت مِنْ قَضَبٍ (مَفَاعِيلُنْ) قَلَّ فِي أُرْ (فَاعِلَاتُنْ) ضِنَا سَرَحُ (مَفَاعِيلُنْ)	لِضْرَعٍ مُجْتَنَّتْ سَرَعُ إِذَا مَا خَفَّ لِضْرَعٍ مُجْ (مَفَاعِيلُنْ) تَتَّ سَرَعُ (فَاعِلَاتُنْ) إِذَا مَا خَفَّ (مَفَاعِيلُنْ)	مضارع	
بِ قَلَّ فِي أَرْضِنَا سَرَحُ لِضْرَعٍ بِ قَلَّ فِي (مُسْتَفْعِلُنْ) أَرْضِنَا سَرَّ (فَاعِلَاتُنْ) حُ لِضْرَعٍ (فَاعِلَاتُنْ)	مُجْتَنَّتْ سَرَعُ إِذَا مَا خَفَّ مِنْ قَضَبٍ مُجْتَنَّتْ سَرَّ (مُسْتَفْعِلُنْ) ع إِذَا مَا (فَاعِلَاتُنْ) خَفَّ مِنْ قَضَبٍ (فَاعِلَاتُنْ)	مجتنث	
فِي أَرْضِنَا سَرَحُ لِضْرَعٍ مُجْتَنَّتْ فِي أَرْضِنَا (مُسْتَفْعِلُنْ) سَرَحُ لِضْرَعٍ (مُسْتَفْعِلُنْ) ع مُجْتَنَّتْ (مَفْعُولَاتُ)	سَرَعُ إِذَا مَا خَفَّ مِنْ قَضَبٍ قَلَّ سَرَعُ إِذَا (مُسْتَفْعِلُنْ) مَا خَفَّ مِنْ (مُسْتَفْعِلُنْ) قَضَبٍ قَلَّ (مَفْعُولَاتُ)	سريع	
حُ لِضْرَعٍ مُجْتَنَّتْ سَرَعُ إِذَا مَا حُ لِضْرَعٍ (فَاعِلَاتُنْ) مُجْتَنَّتْ سَرَّ (مُسْتَفْعِلُنْ) ع إِذَا مَا (فَاعِلَاتُنْ)	خَفَّ مِنْ قَضَبٍ قَلَّ فِي أَرْضِنَا سَرَّ خَفَّ مِنْ قَضَبٍ (فَاعِلَاتُنْ) بِ قَلَّ فِي (مُسْتَفْعِلُنْ) أَرْضِنَا سَرَّ (فَاعِلَاتُنْ)	خفيف	
ع مُجْتَنَّتْ سَرَعُ إِذَا مَا خَفَّ مِنْ ع مُجْتَنَّتْ (مَفْعُولَاتُ) سَرَعُ إِذَا (مُسْتَفْعِلُنْ) مَا خَفَّ مِنْ (مُسْتَفْعِلُنْ)	قَضَبٍ قَلَّ فِي أَرْضِنَا سَرَحُ لِضْرَعٍ قَضَبٍ قَلَّ (مَفْعُولَاتُ) فِي أَرْضِنَا (مُسْتَفْعِلُنْ) سَرَحُ لِضْرَعٍ (مُسْتَفْعِلُنْ)	مقتضب	
وَرَاعِيَّتُهُ مُدَّةٌ إِذْ رَعَانِي وَرَاعِي (فَعُولُنْ) تَهُ مُدَّ (فَعُولُنْ) دَّةٌ إِذْ (فَعُولُنْ) دَعَانِي (فَعُولُنْ)	تَقَارَبْتُهُ رَاكِضًا إِذْ دَعَانِي تَقَارَبَ (فَعُولُنْ) تَهُ رَا (فَعُولُنْ) كِضًا إِذْ (فَعُولُنْ) دَعَانِي (فَعُولُنْ)	متقارب	الدائرة الخامسة
مُدَّةٌ إِذْ رَعَانِي تَقَارَبْتُهُ مُدَّةٌ (فَاعِلُنْ) إِذْ رَعَا (فَاعِلُنْ) نِي تَقَا (فَاعِلُنْ) رَبُّهُ (فَاعِلُنْ)	رَاكِضًا إِذْ دَعَا (فَاعِلُنْ) نِي وَرَا (فَاعِلُنْ) عَيْتُهُ (فَاعِلُنْ)	متدارك (ركض)	

Manzûmedeki bahirlerin yapısı incelendiğinde medîd, vâfir, hezec, müctess, muğârî ve muĸtedâb bahirleri gibi şiirde çoğunlukla meczû' olarak kullanılan⁸⁵ bahirlerde dahi tef'îlelerin sayı bakımından tam ve sâlim olduğu görülmektedir.

Manzûme arûz dâireleri ve bahirlerin okuyucuya kolayca öğretilmesi için nazmedilmiştir. Bu nedenle beyitlerin kendi başına bir anlam ifade etmekte olduğu ancak aralarında bir bağlantı olmadığı görülmektedir.

⁸⁵ Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Arûz* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 18, 72, 120, 177, 182-187.

Manzûmenin uzun şerhinde yer verilen beyitlerdeki irâb ve anlama dair önemli hususlar şunlardır:⁸⁶

İlk beyitte Allah'tan talep edilen müddetin (ömrün) uzatılması ile ge-
çim kaynaklarının genişletilmesi kastedilmektedir. Çünkü ömrün uzaması
veya kısalması mümkün değildir. Beytin devamında düşmanlar ifadesi ile
felaketler kastedilmektedir ve Allah'tan bu felaketleri def edecek sebeple-
re erişirmesi talep edilmektedir. Beytin ilk şatırındaki **بسط** kelimesinin
haberi olan **مَأْمُولٌ** kelimesine müteallik **منك** harf-i ceri ile beytin ikinci
şatırındaki **مَسْئُولٌ** kelimesine müteallik **عنك** harf-i ceri, hasr (tahsis) için
öne geçirilmiştir.

İkinci beyitte **حظ** kelimesi nasip anlamındadır. **بمكارم** kelimesindeki **ب**
harf-i ceri sebep bildirmek için kullanılmıştır. Beytin ikinci şatırı, cümle
olarak **مكارم** kelimesinin sıfatıdır. **تَجَاهَرُ فِي الْقَتْلِ** ibaresi ise fail olan **عَدَى**
kelimesinin sıfatıdır. Beyitte güzelliklerin, zıttı olan iğrençlikler sayesin-
de daha açık ve bol olduğu kastedilmektedir.

Üçüncü beyitte **هزج** şarkı söylemek anlamındadır. **أَرْجُوزَةٌ** içinde te-
rennüm ve şarkı olan şiir türüdür. **رامل** kelimesi koşarak anlamındaki **رامل**
kelimesinin çoğuludur ve hal konumundadır. **فيها** kelimesi **أغانٍ** kelimesi-
nin öne geçmiş haberidir ve bu cümle **أَرْجُوزَةٌ** kelimesinin sıfatıdır. **قد سمعنا**
cümlesi de aynı şekilde **أَرْجُوزَةٌ** kelimesinin sıfatıdır. **الغواني** keli-
mesi talep edilen ve sevilen kadın anlamındaki **غانية** kelimesinin çoğulu-
dur.

سرح kelimesi büyük ağaçlar anlamına gelmektedir. **ضرع** kelimesi ko-
yun, inek ve dişi deve gibi memeli hayvanlar için kullanılmıştır. Kesilmiş
anlamındaki **مجتث** kelimesi, dal anlamındaki **سرع** kelimesine muzaf olarak
سرح kelimesinin sıfatıdır. **خفت** kelimesi zayıfladı veya azaldı anlamındadır.
Nem anlamındaki **قضب** kelimesi temyizdir. **قل** kelimesi ise nadir olmak
anlamında kullanılmıştır. Beytin anlamı sulak otlaklar azalınca dalları
memeli hayvanların yemesi için kesilen ağaçlar bizim arazimizde nadirdir
ve bizim arazimizde yeşil otlaklar vardır şeklindedir.

Beşinci beyitte **تقاربتة** ve **راعيته** fiillerindeki zamir sevilen kişiye aittir.
Koşarak yetişmek anlamındaki **راكضا** kelimesi hal konumundadır. Beytin
ilk şatırındaki **إذ** zaman zarfı olarak kullanılmışken ikinci şatırındaki **إذ**
kelimesi sebep bildirmek için kullanılmıştır. **مدّة** kelimesinin tenvinli kul-
lanılması çokluk içindir ve uzun bir zamanı ifade etmektedir.

⁸⁶ *Ebyât Şadriüşşerî'a fi esmâ'i'l-buhûr ma'a şerhihâ* (Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 3599/1), 1b-10b.

Sonuç

Arûz ilmine dair çok sayıda eser telif edilmiştir. Bu eserler yanında öğrencilerin arûz bahirlerini akılda daha kolay tutmaları için bahirlerin isimleri veya isimlerinin köklerinden türetilmiş kelimelerin yer aldığı ve ilgili bahrin vezninde yazılmış beyitleri içeren manzûmeler de yazılmıştır. Çalışmada incelenen Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘a ait beş beyitlik manzûme de bu manzûmelerden biridir.

Manzûmenin Türkiye‘de 10 ve Bosna Hersek‘de 4 olmak üzere 14 yazma nüshası bulunmaktadır. Manzûmenin yer aldığı bazı nüshalarda beyitlerin ait olduğu arûz dâireleri ve bu dâirelere ait bahirlerin beyitlerdeki başlangıç ve bitiş yerlerini açıklayan müellifi meçhûl kısa bir şerh bulunmaktadır. Ayrıca manzûmedeki beyitlerin irâb, anlam ve arûza dair açıklamalarının yapıldığı dört yazma nüshası olan müellifi meçhul uzun bir şerh daha bulunmaktadır.

Özellikle fıkha dair yazdığı eserleri ile meşhur olmuş Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘a ait bu manzûmenin çok sayıda yazma nüshasının bulunması, üzerine şerh ve talik türü eserlerin yazılması ilim dünyasında esere gösterilen ilgiyi ortaya koymaktadır.

876 | db

Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘ın manzûmesinde benzer manzûmelerde olduğu gibi arûz bahirlerinin isimlerinin kökünden türemiş kelimeler kullanılmıştır. Ancak diğer manzûmelerde her bahir bir veya iki beyitte verilmek suretiyle 16 veya 32 beyitte ele alınmışken Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘ın manzûmesinde 16 bahir 5 beyit içinde ele alınmıştır.

Bu nedenle tek bir beytin birden çok bahrin veznini bir arada içerecek şekilde oluşturulması manzûmeyi diğer manzûmelerden ayıran en önemli husustur. Ayrıca diğer manzûmelerde sadece bahirlerin ele alındığı görülürken Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘ın manzûmesinde 5 beyitte sırasıyla 5 arûz dâiresi de ele alınmıştır. Bu hususlar Şadrüşşerî‘a el-Aşğar‘ın manzûmesini diğer benzer manzûmelerden daha değerli ve önemli kılmaktadır.

Çalışmada manzûme ile kısa şerhinin tahkiki ve tercümesi yanında 5 beyit içinde verilen 16 beytin ait oldukları arûz dairesi ve bahre göre çözümlenmesi yapılmış ve beyitlerin altlarına taqâtı‘i yapılmıştır.

Manzûmede yer verilen beyitlerin tef‘île sayısı ve yapısına bakıldığında medîd, vâfir, hezec, müctess, muğârî‘ ve muqtedab bahirleri gibi çoğunlukla meczû‘ kullanılan arûz bahirlerinde dâhi tef‘îlelerin sayı bakımından tam ve sâlim olduğu görülmektedir.

Manzûme belirli bir konu yerine arûz dâireleri ve bu dairlerdeki arûz bahirlerinin okuyucuya kolayca öğretilmesi için nazmedilmiştir. Bu nedenle beyitlerin kendi başına bir anlam ifade ettiği ancak kendi aralarında anlam bakımından bir bağlantının bulunmadığı görülmektedir.

Kaynakça

- Aşğar, Şadruşşerî'â el-. *Arûz Manzûmesi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu, 656/9, 40a.
- Aşğar, Sadruşşerî'â el-. *Arûz Manzûmesi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, 1007/3, 136b-138a.
- Aşğar, Sadruşşerî'â el-. *Arûz Manzûmesi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu, 1035/5.
- Aşğar, Sadruşşerî'â el-. *Arûz Manzûmesi*. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 4202/3, 29b-30a.
- Aşğar, Sadruşşerî'â el-. *Arûz Manzûmesi*. Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesi, 176/2.
- Aşğar, Sadruşşerî'â el-. *Arûz Manzûmesi*. Milli Kütüphane, 4912/6.
- Aşğar, Sadruşşerî'â el-. *Arûz Manzûmesi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Koleksiyonu, 706/9.
- Aşğar, Sadruşşerî'â el-. *Şerhu'l-vikâye*. thk. Muhammed Ebu'l-Hâc Salâh. Müessesetü'l-Verrâk, 2006.
- Aydın, Ömer. "Türk Kelâm Bilgini Sadu's-Şerîa es-Sânî". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3 (1995), 181-196.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetu'l-'ârifin esmâu'l-müellifin ve'l-muşannifin*. Beyrut: Darü'l-Haya et-Turâsî'l 'Arabî, ts.
- Çetin, Nihad M. "Arûz/İ". *DİA*. 3/424-430. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Ebyat Sadruşşerîa fi esmai'l-buhur ma'a şerhiha. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, 3599/1.
- Fettahoğlu, Selahaddin. "Arap Arûzu, Genel Esasları ve Zorunlu Vezin Değişimleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019), 46-66. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3329>
- Gördebil, Mustafa. *Ankara Milli Kütüphanede Yer Alan Arapça Arûza Dair Yazma Eserler*. Konya: Billur Yayınevi, 2017.
- Hanefî, Abdulkâdir Ebi'l-Vefâ el-Karşî el-. *el-Cevâhirü'l-muđiyye fi tabakâti'l-hanefiyye*. Riyad: Darü'l-Hicr, 1993.
- Hillî, Şafiyüddin el-. *Divân Şafiyüddin el-Hillî*. thk. Kerem el-Bustânî. Beyrut: Dâru Şadr, ts.
- Karaman, Hayrettin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Kâriyyî, Nureddin Ebi'l Hasan Ali el-Hereviyyî el-. *Fethu babü'l-'inâye bi şerhin-nükâye*. Beyrut: Şeriketi Darü'l-Erkâm, 1997.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Kutlûbuğâ, Ebü'l Fedâ'i Zeynüddin Kâsım b. es-Sûdûnî. *Tâcü't-terâcim*. thk. Muhammed Hayr- Ramazan Yusuf. Şam: Darü'l-Kâlem, 1997.
- Leknevî, Muhammed el-Hindî el-. *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye*. Kahire: Darü'l-Kitabi'l-İslamiyye, ts.
- Owens, G. Meredith. "Arûd". *The Encyclopedia of Islam*. 1/667-677. Leiden: Brill Yayınları, 1986.
- Özen, Şükrü. "Sadruşşerîa". *DİA*. 35/427-431, 2008.

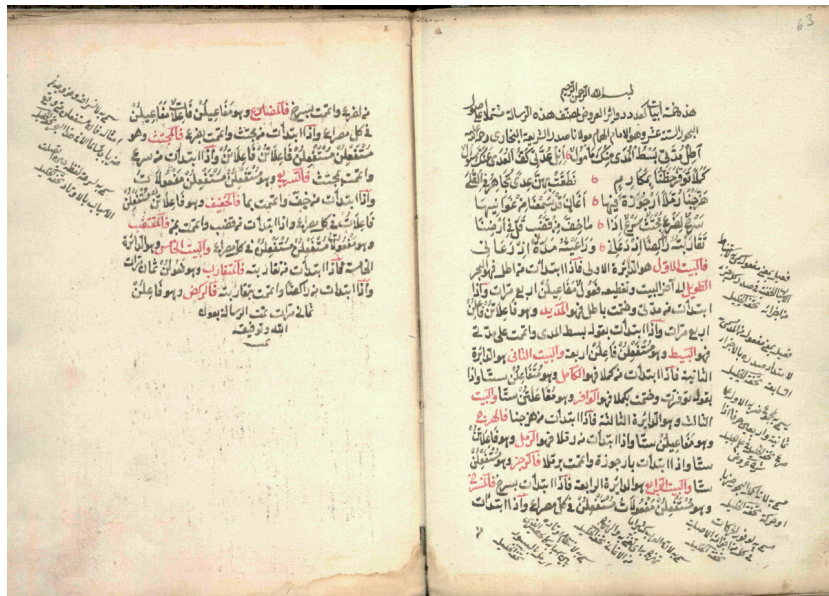
- Popara, Haso - Fajic, Zejnil. *Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa*. Sarajevo: Rijaset Islamske Zajednice Yayınları, 2000.
- Serkis, Yusuf İlyas. *Mu‘cemü‘l-ma‘ţbu‘âti‘l-‘arabiyye ve‘l-mu‘ârribe*. Kahire: Mektebetü’s-Sekâfetü’d-Dîniyye, ts.
- Sûsî, Ebû Tayyib Mevlûd. *Mu‘cemü‘l-uşûliyyîn*. Beyrut: Dâru‘l-Kutûbi‘l-‘İlmiyye, 2002.
- Temîmî, Takiyüddin b. Abdülkadir et-. *Tabakâtü’s-seniyye fî terâcimi‘l-haneftiyye*. thk. Muhammed Abdulfettah. Riyad: Darü‘r-Rifâ‘î, 1989.
- Tural, Hüseyin. *Arap Edebiyatında Arûz*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Zirikî, Hayreddin ez-. *el-‘Âlâm*. Beyrut: Darü‘l-‘İlm li‘l-Melâyîn, 2002.

Ek-1: Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Koleksiyonu No. 706/9

Ek-2: Milli Ktp. No. 4912/6

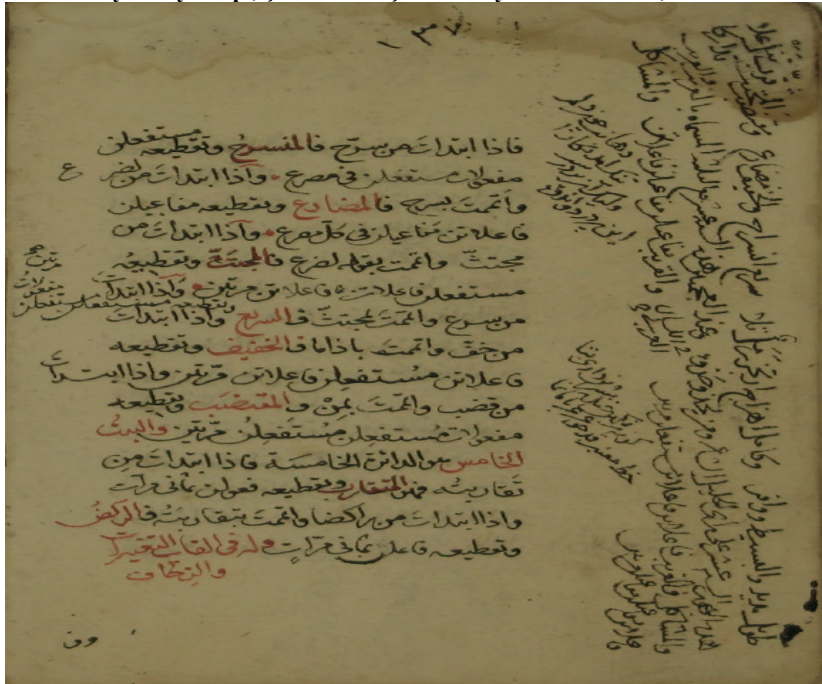
db | 879

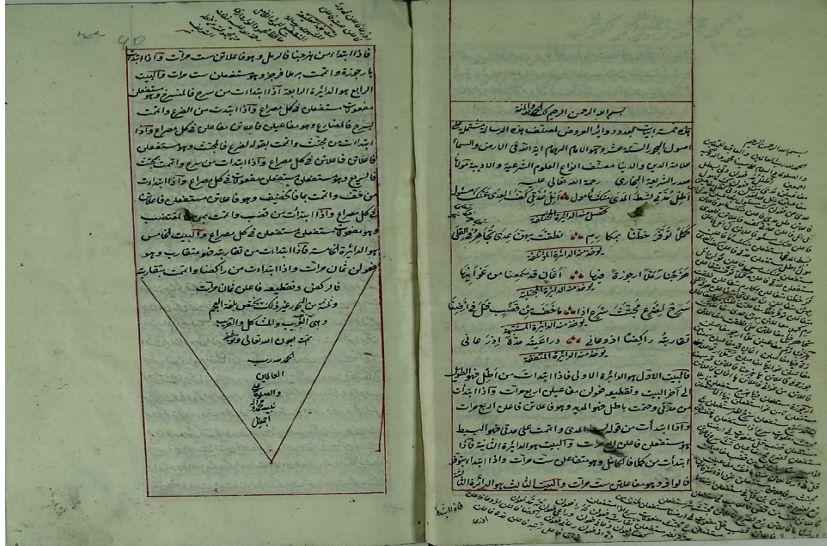
Ek-3: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Koleksiyonu No. 1007/3, ilk varak

Ek-4: Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Koleksiyonu No. 1007/3, son varak

Ek-5: Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu No. 1035/5

Ek-6: Süleymaniye Ktp., Ayasofya Koleksiyonu No. 4795

